

Marja Terttu Knapas

Pälkäneen rauniokirkon länsipäädyn maalauskoristelu

Pälkäneen rauniokirkossa suoritettujen muurin korjaus- ja suojaustoimenpiteiden yhteydessä oli vuoden 1973 syksyllä mahdollisuus tutkia lähempää kirkon länsipäädyssä olevaa mielenkiintoista maalauskoristelua. Seuraavassa esitetyt havainnot perustuvat museoviraston konservattori Pentti Pietarilan sekä piirtäjä Arttu Vainion tekemiin maistilpanoihin, mittauspiirustuksiin sekä samassa yhteydessä otettuihin valokuviin.

Pälkäneen rauniokirkon länsipäädyn kuviointi koostuu seuraavista aiheista: ylinnä päätykolmiossa on pieni, porrasmaisesti kohoava kulmatiiliprofilointi, sen alla on puolen tiilen syvyinen neliömäinen, 140 x 150 cm suuruinen laastipohjainen kenttä ja sen alapuolella samanlainen suorakaiteen muotoinen, 130 cm korkuinen ja 340 cm levyinen ^{alue} ~~kenttä~~. Maalauskoristelua esiintyy kahdessa viimeksi mainitussa päätykolmion osassa sekä lisäksi niiden alapuolella olevan ullakon oviaukon ympärillä. Ylimmän kentän koristelu on puhtaasti geometrinen. Kulmasta kulmaan kulkeva vinoristi jakaa kentän eri osiin, joissa on monikehäinen ympyrä sekä yksikehäisiä puoliympyröitä. Kaikissa kuvioissa on säilynyt jälkiä punaisesta värityksestä. Sen alapuolella olevan kentän jakaa osiin holviruoteissa käytetyn maalauskoristelun kaltaiset vinopinnoitetut nauhat. Niitä on kentän yläreunassa, sivuilla sekä keskellä. Vinopinnat ovat olleet moniväriset. Niissä ovat toistuneet värit valkoinen, punainen ja keltainen. Kuvakenttää hallitsee kaksi suurta ympyräkuviota. Etelänpuoleisen ympyrän keskellä on pieni, n. 55 cm korkuinen ihmisfiguuria muistuttava hahmo. Sen lisäksi on ympyrässä nähtävissä epämääräisiä viivoja, mutta ne ovat kaikki todennäköisesti vain halkeamia, sillä niissä ei ole jälkiä värityksestä.

Tästä kuvakentästä johtaa harmaakivipintaan laastiten tehty kuvioitu, vinopinnoitettu nauha päädyssä olevan ullakon oviaukon yläreunaan, jossa nauha jakaantuu kiertämään oviaukkoa. Nauhassa ovat toistuneet värit punainen, valkoinen ja keltainen. Valkoisessa osassa on lisäksi ollut punaisia täpliä.

Päätykoristelu on tehty uurtamalla teräväpäisellä työkalulla puolikuivaan laastipintaan. Ympyrä- ja puoliympyräkuvioissa on ^{LISÄKSI} nähtävissä niitä piirrettäessä käytetyn harpin keskipisteen jälki. Uurteet ja niiden väliset kuviopinnat ovat olleet väritetyt. Värijäljet ovat kuitenkin nykyisellään erittäin niukat.

Kirkkojen ulkoseinissä oleva maalauskoristelu ei ole aivan harvinaista maassamme. Tällaisia maalauksia on mm. Hattulan kirkon kuori-ikkunan yläkentässä, Huittisten ja Naantalin kirkkojen itäpäädyissä sekä Laitilan kirkon länsiportaalin molemmiin puolin olevissa seinäkomeroissa. Nämä koristelut poikkeavat kuitenkin sikäli Pälkäneen kirkon länsipäädyn maalauksista, että aiheet on maalattu suoraan laastipinnalle, ilman että ääri viivoja olisi uurrettu. Ne ovat selvemmin kuvallisia ja esittäviä sommitelmia kuin Pälkäneellä. Pälkäneen kaltaista tekniikkaa on käytetty keskiaikaisessa kirkkomaalauksessamme lähinnä vihkimäristien kohdalla, jossa pyöreä kuvio on harpilla uurrettu laastipintaan ja sen jälkeen maalattu. Tämäkin käsittelytapa on kaiketi kuitenkin suhteellisen harvinaisen. Keskiaikaisen ei-kirkollisen maalaustaiteen lähinnä oleva vertailukohde on Hämeen vanhan linnan pohjoistornin pyöreissä koristekomeroissa olevat maalaukset. Niissä on nähtävissä valkoiselle laastipohjalle uurtamalla tehty kaunismuotoinen risti ja vain osittain säilynyt, toistaiseksi tunnistamaton.

maton figuurikatkelma. Hämeeen linnan tornin kuviot ovat olleet punaisia.

Pälkäneen rauniokirkon länsipäädyssä olevista koristekuviosta on tähän mennessä esitetty ~~kuusi~~ kaksi toisistaan poikkeavaa tulkintaa, joissa kuitenkin on keskitytty käsittelemään alemman koristekentän eteläpuoleisessa ympyrässä olevaa pientä hahmoa.

Ensimmäinen tulkinta on vuonna 1892 tehdyn Suomen muinaismuistoyhdistyksen V taidehistoriallisen retkikunnan ajoilta, jolloin retkikunnan johtaja, maisteri Emil Nervander tulkitsi hahmon ylösnousevaksi Kristukseksi. Tähän tulkintaan on päätenyt myös Wiljo-Kustaa Kuuliala kirjassaan Vanhaa Pälkänettä.

Viime vuonna ilmestyneessä Pälkäneen historiassa on Seppo Suvanto hylännyt edellisen tulkinnan ja ~~esittänyt~~ mahdollisena, että pieni hahmo olisi sen alapuolella nähdyn vaakunakilven koriste ja kuvaesitys tarkoittaisi Sture-suvun vaakunaa.

Molemmat edellä mainitut tulkinnat pohjautuvat kuitenkin taidehistoriallisen retkikunnan tekemään akvarelliin, jossa hahmon jalkojen välissä on kolmikulmainen vaakunakilven kaltainen kuvio ja hahmon molemmin puolin kirjaimet C ja S. Nervander esittää, että kirjaimet tarkoittaisivat Christus-sanaa.

Retkikunnan kirjallisissa muistiinpanoissa länsipäädyn maalaukset mainitaan kuitenkin niin haalistuneiksi, että vain mitä suurimmalla tarkkaavaisuudella niistä pystyy erottamaan mitään. Akvarelli on tehty maasta käsin kiikarihavaintojen perusteella. Itse piirtämistapahtumaa on Nervander myöhemmin selostanut hauskan vuoropuhelun muodossa Suomen museo - Finskt museum-nimisessä julkaisussa vuonna 1903. Nervanderin piirtäjänä toiminut, sittemmin maineikas arkkitehti Selim A. Lindqvist ei alkuun pystynyt näkemään maalauksen häiväkkään päädyssä.

Nervander, joka jo oli kuitenkin muodostanut oman mielikuvansa asiasta, johdatteli epäilevää Tuomasta ja akvarelli valmistui Nervanderin ohjeiden mukaan. Todellisuudessa kuvio on jonkun verran yksinkertaisempi. Varhaisemmin kuvassa nähty vaakuna-kilpiäihe (Nervanderin mukaan Kristuksen hauta) puuttuu siitä kokonaan, samoin kirjaimet ovat kyseenalaisia. Kuva on tosin päässyt vaurioitumaan toisen oletetun kirjaimen kohdalta, joten siitä on mahdotonta sanoa enää mitään.

Pälkäneen Pyhän Mikaelin kirkko kuuluu Hämeen myöhäis-keski-aikaisten kivikirkkojen sarjaan. Sen rakennuskausi osuu Lars Petterssonin mukaan vuoden 1500 paikkeille. Kirkkoa ei ole koskaan holvattu, ainoastaan sakaristossa on ollut kahdeksanjakoinen rengasholvi, jollainen on mm. Tuuloksen kirkon sakaristossa. Kirkko poikkeaa joiltakin yksityiskohdiltaan lähiympäristönsä muista kivikirkoista. Tällaisia ovat mm. sen ovi- ja ikkuna-aukkojen muotoilu sekä latinalaisen ristin puuttuminen päätykuvioista. Tosin ei ole säilynyt kuvaa tai piirrosta siitä, miltä Pälkäneen kirkon itäpääty on aikoinaan näyttänyt. Kuitenkin länsipäädyt ovat yleensä olleet kirkkoisamme runsaammin koristeltuja kuin itäpäädyt.

Kirkon valmistumisajankohta, Sten Sturen aikakausi, on antanut aiheen olettaa, että päätykuvioinnissa olisi esitetty Sture-suvun vaakuna, jota on kuvattuna esim Hollolan kirkossa ja kiveen hakattuna mm. Olavinlinnassa. Toinen yksityiskohta Pälkäneen kirkon päätykoristelussa, joka mielikuvituksen avulla on yhdistettävissä keskiajan lopun tapahtumiin, on ylimmän koristekentän vinoristi. Se on apostoli Andreaksen tunnuskuva ja kuuluisa tarina kertoo, miten ns. Viipurin papauksen yhteydessä v. 1495 taivaalle ilmestynyt valtava

Andreaxsen risti oli saanut venäläiset pakenemaan ja miten tämän ihmeen ansiosta Viipuri oli säilynyt ruotsalaisten ja paavinuskoisten käsissä.

Tarkasteltaessa maamme keskiaikaisen kirkollisen maalaustaitteen yksityiskohtia on huomattavissa, että kristillistä symboliikkaa sisältävät esitykset ovat ~~ksksksksks~~ yleensä tiettyjen sääntöjen mukaan tehtyjä, vaikka taiteellinen toteutus on joskus ollutkin vaatimatonta tasoa. Samoin ovat säilyneet heraldiset kuviot täsmällisesti ja erehtymättömästi esitetyjä. Niiden lisäksi on keskiaikaisissa kirkoissamme jonkin verran maagisiksi arvioituja kuvioita, suojamerkkejä, joiden tulkinta aiheuttaa epävarmuutta. Pälkäneen kirkon länsipäädyssä olevat ympyräkuviot on ehkä tulkittavissa Hämeen muiden keskiaikaisten kirkkojen päätykolmioissa esiintyvien tiiliympyräkuvioiden jäljitelmiksi. Ympyränmuotoisia kuvioita suorakaiteen muotoisessa päätykentässä on mm. Hollolan, Lammin, Sääksmäen ja Vanajan kirkoissa. Pienessä ihmistä kuvaavassa hahmossa ^{on} todennäköisesti tavoiteltu kristillistä symboliikkaa, mihin viittaa figuurin sädekehämäisesti piirretty pääosa. Mitään varsinaista tulkintaa länsipäädyn koristelusta en kuitenkaan uskalla esittää.

Jotta tämä mielenkiintoinen ja arvoituksellinen koristekuviointi säilyisi myös tuleville sukupolville vaatisi se pikaisia konservointitoimenpiteitä. Laastihalkeamat tulisi paikata ja koristekenttien reunat tulisi hiertää niin, ettei sadevesi pääse niihin kerääntymään. Lisäksi olisi mahdollista vahvistaa koristekuvioiden värit vastaamaan alkuperäistä asuaan, jolloin kuvioita voitaisiin tarkastella myös maasta käsin.

Syksyllä 1973 suoritetun tutkimuksen yhteydessä kopioitiin ai-
noastaan koristekuvioiden viivat luonnolliseen kokoon sekä vah-
vistettiin niitä kevyesti punaisella värillä valokuvausta var-
ten. Muihin töihin ei tässä yhteydessä ollut mahdollisuuksia
ryhtyä.

Lähdekirjallisuus :

Wiljo-Kustaa Kuuliala, Vanha Pälkäne. Riihimäki 1949.

Emil Nervander, "Kalkmålningar på yttre kyrkmurar i Sverige
och Finland". Suomen museo-Finskt museum X,
Helsinki 1903.

Lars Pettersson, "Linna ja Hämeen
Hämeen keskiaikaiset kirkot". Hämeen histo-
ria I. Hämeenlinna 1955.

Seppo Suvanto, "Pälkäneen keskiaika". Pälkäneen historia.
Vammala 1972.

J.V. Wallinheimo, "Pälkäneen vanha kirkko ja hautausmaa. Eräs
'kirkkohistoria'." Suomen kirkkohistoriallisen
seuran toimituksia XI. Helsinki 1913.

Museovirasto, Helsinki

Historiallinen kuva-arkisto

Taidehistoriallisten retkikuntien muistiinpanot
ja niihin liittyvät piirustukset.

Kuvatekstit:

1. Kaaviokuva kirkon länsipäädyn maalauskoristelusta
(pienennetty v. 1973 tehdystä peitepiirroksesta 1:1)
2. Pälkäneen kirkko. A. Reinholmin lyijykynäpiirros vuodelta
1879. Museovirasto.
3. Alemman koristekentän ihmishahmo. Museovirasto, valok.
Arttu V. Laine 1973.